

La llengua catalana, històries de distorsió i manipulacions

(Conferència d'Albert Codinas, president de la Fundació Institut Nova Història)

El treball i la lluita per a la recuperació de la normalització de l'ús del català ha passat, en el període de 650 anys, per diferents fases i situacions. Presento aquí un treball sobre l'intent d'aniquilació i substitució de la llengua catalana per la castellana des del segle XV, resultat de la síntesi de diferents estudis, anàlisis i comparacions fets en els darrers 25 anys que la Fundació Institut Nova Història, dirigida per Jordi Bilbeny, ha anat publicant. Com a Institut Nova Història (INH), cal puntualitzar que en cap cas construïm res de nou sinó que, justament, el que volem és intentar esbrinar què hi ha de cert en el relat de la història i dels fets que ens han arribat fins avui. Només cal fer una consideració: des de l'any 1500, Catalunya amb prou feines ha tingut autoritat per desenvolupar-se amb plena llibertat. Quina història estem ensenyant als nostres alumnes?

També vull expressar el nostre reconeixement al mestre Joan Coromines, investigador, recuperador i ordenador de la llengua catalana, pel seu treball de recerca constant. Ell va marcar una línia que moltes persones han seguit a Catalunya. Gràcies a això subsistim amb consciència i energia, i mai per damunt de ningú ni de res.

Introdueixo el Pare Batllori perquè té una obra de certa rellevància en referència al que explico: *El català, llengua de Cort a Roma durant els pontificats de Calixt III i Alexandre VI*; també cito Josep Benet que, en l'àmbit de l'estudi polític, sobre la repressió de la llengua ha escrit *Catalunya sota el règim franquista. Estudi sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim del general Franco*; i també em refereixo a *La persecució política de la llengua catalana. Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui* de Francesc Ferrer i Gironès,

Ferrer i Gironès col·loca una data: la del Decret de Nova Planta. Però... i abans? Hi ha vida colonitzadora i exterminadora abans de Felip IV a Catalunya (Felip V a Castella)?

Som en el moment en què Castella pretén esdevenir un estat hegemònic a la Península. Ho intenta des de fa segles. I, a mesura que conquereix espai peninsular, n'elimina les identitats. Però, qui tenia els mitjans econòmics i tecnològics, i la competència nàutica i militar?

Doncs, qui tenia una història com a potència medieval era la Nació Catalana. Per tant, per a Castella, l'espanyolitat real que havia de dominar Catalunya havia de ser la castellana. Cal aprofundir en mots com *ibèrica*, *hispànica* o *Espanya* en el sentit que són conceptes territorials, culturals i polítics.

Castella, ja amb les ramificacions Trastàmara, amb part de la Cort de Ferran II o el Consejo de Castilla, quan assoleix el domini de l'estat comença a abduir les gestes, la cultura i tot el que pot: la descoberta i conquesta d'Amèrica, la presa de Granada, la conquesta de Nàpols, la primera volta al món... S'ho fa seu. Com també acaba apropiant-se de la moneda, la bandera, les conquestes territorials. Som la seva cara neta.

En el regnat de l'emperador Carles I, Catalunya domina la Mediterrània i l'Atlàntic. Arribats aquí podríem restituir-los els comuneros Padilla, Bravo i Maldonado, recorden, que intenten independitzar-se de l'Imperi (el de Carles I)? Però acaba havent-hi un pacte d'estat amb els poders fàctics castellans i els comuneros són abandonats a la sort de l'emperador, que no hi té contemplacions. És un pacte d'estat com molts d'altres però, en aquest, Castella n'obtindrà molt més que d'altres escolanets de pactes.

El poble de Castella és bàsicament rural i ramader, agrícola i guerrer; el treball queda subjecte a la categoria de la inferioritat (serfs, esclaus, plebeus, etc.); la hidalguia, per la seva pretesa condició senyorial, no pot fer res amb les mans que no sigui lluitar o resar, encara que estigui arruïnada. El Quixot, curiós heroi castellà que despulla davant del món la realitat pedant, paupèrrima i desgraciada de bona part de la ciutadania castellana i el seu poder, ens en fa un relat clar: «Aquesta situació ratlla al màxim l'estupidesa humana».

Ara sabem que a finals del segle XV Castella és el regne més pobre d'Europa i que no arriba a una població de 2 milions d'habitants, per més que a la nostra escola repetim les seves mentides d'exageració per justificar-se grans i potents.

Més dades sobre la fotografia que intento que es visualitzi són les següents: «... amb prou feines es podia trobar a la universitat 2 o 3 professors que parlessin llatí i molts s'expressaven en espanyol bàrbarament». Saben de quina universitat parlo? De la de Salamanca (finals del segle XV). I la frase que reproduïxo ara és una referència contemporània d'Antonio Tovar: «Considero un miracle l'existència de savis il·lustrats a la Castella del Renaixement».

Si diem que l'embranchida cultural de Castella els arriba gràcies al seu domini a Nàpols (per què ens ho creiem?), i resulta que a Nàpols hi regnen els catalans després d'un munt d'anys de colonització, i si també tenim clar que a Castella no hi havia gaire res esperant aquesta llavor cultural que esdevé el Renaixement, doncs... què pot haver passat, realment?

No puc demanar-los, a tots vostès, que acceptin que, amb el matrimoni de Ferran i Isabel, els castellans van passar a formar part d'una mena de confederació catalanoaragonesa. Però és un fet que els castellans van passar a ser identificats com a espanyols arreu, per més que els dolgui i que en dubtin. Això sí, amb Felip II Castella concentra el poder i la cancelleria, i acaba organitzant la seva maquinària d'extorsió i manipulació. Ells controlen el sentit de l'espanyolitat, se'l fan seu; i reconverteixen l'espanyolitat catalana a l'espanyolitat castellana, unitarista i centralista. Saben amb qui ho poden fer? No? Doncs, amb els nostres lletrats, els nostres juristes, la nostra cancelleria, part de la nostra noblesa, etc.: aquests havien estat vençuts i treballaven al servei del nou estat central. I no eren Borbons, per cert.

Espanya era una vella aspiració castellana –encara ho és avui–, però el 1572 era una realitat complexa amb uns ports de Sevilla i Cadis plens de funcionaris i navegants de la Corona Catalana que s'hi havien traslladat i, en molts casos, establert amb les seves famílies bo i seguint la Casa de Contractació, extirpada feia pocs anys de València per la monarquia. Granada, part d'Almeria i part de Màlaga havien estat conquerides i parcialment repoblades per catalanoparlants. Només cal resseguir-ne els

topònims que s'han salvat de la castellanització i notar com una part d'Andalusia "sesseja", incapaç de pronunciar la "z" (com tota Llatinoamèrica), i l'altra parla un papissot escandalós. La política matrimonial de l'aristocràcia castellana, d'altra banda, havia promogut els enllaços amb la noblesa dels regnes catalans i, per més que a la cort s'anés implantant el castellà, els seguicis i el servei de les parts catalanes s'entien en la seva llengua materna. El català no era una llengua parlada majoritàriament, si es vol, però sí entesa per més gent i en força més llocs de les seves contrades que no pas desitjaven els castellans. D'aquí ve la necessitat d'implantar el castellà: «... que se vaya haciendo por su elegancia, y con el imperio de su Rey, otra lengua común».

I de tots els decrets, i pragmàtiques, i disposicions, i cèdules, i edictes sobre el control i la censura de llibres i documents, i del pensament, centralitzats bàsicament a través de la impremta, n'hi ha algun que pugui estar directament dirigit a l'afer del català? Sense ànim d'aixafar-los la guitarra, no és tan senzill; vull dir que no tenim una partida de naixement on digui clarament que en Joan Colom i Bertran, àlies "Colombo", va néixer a Barcelona. M'explico. No tenim un reial decret de prohibició del català! Però, com s'explica que, de sobte, tots els escriptors catalans d'un dia per l'altre es posin a escriure en castellà? Perquè era una llengua més noble? Per raons de mercat? O, simplement, a causa de les coaccions, les sancions i els perills que van patir a mans de les autoritats competents i que, al final, van esdevenir un obstacle insalvable?

Aquest fet, però, ens condueix al problema, una realitat que ha estat estudiada pels investigadors de l'INH. Si em segueixen, els posaré uns exemples que, amb el vistiplau de la "santa universitat silenciosa", poden configurar un cos –que no una tesi, disculpin la meua gosadia– suficient per entrar en petites o grans contradiccions. Són els següents:

1. Pere Antoni Beuter, en el pròleg a l'edició castellana del llibre *Historia de Valencia* (1546) escriu: «S'imprimí en llengua valenciana, com jo la composí». Però, a més, diu: «... era necessari proveir-lo de llengua castellana perquè fos entesa en els llocs on no entendrien la valenciana». I s'excusa per traduir l'obra: «... sent jo valencià natural i escrivint de València als seus regidors (en valencià, ara) escrigui en castellà, llengua estranya per a València, perquè havent vingut els diversos regnes d'Espanya a una general i sola senyoria, excepte el regne de Portugal, sembla que al mateix temps requereix que siguin en tots una llengua comuna».

2. Jeroni Pujades no va traduir al castellà el llibre *Crònica Universal del Principat de Catalunya* (1606) com volien alguns. En el pròleg, hi diu: «Desitjaven alguns que fos aquesta obra escrita en llengua castellana, com aquella que és més estesa i entesa per les nacions estrangeres. Però no és estada possible altra cosa del que s'és fet». És a dir, en publica el primer volum en català, però tots els restants en castellà, tot i deixar dit que escriu en català: «per no ser ingràt a la pàtria i nació»; i també: «...perquè els prelats, doctors, mestres i escriptors deuen acomodar-se al profit i utilitat dels súbdits, oyents, dexebles o lectors, no obstant sien murmurats, menyspressats y, com diu Sant Pau, excomunicats y anathematizats» i no fa com altres, que usen la llengua castellana.

3. Onofre Manescal no vol que *Sermó* (1603) s'imprimeixi en castellà: «... del qual

parer eren alguns, entenent que en llenguatge castellà avia de ser més comú i més apazible». Els sermons següents són ja en castellà.

4. Francesc Tarafa havia publicat el llibre *Dels pobles, rius y montanyes de Espanya* (1552). Es va traduir al llatí, però: «... del text català no se'n sap res».

5. Martí de Viciana a la *Dedicatòria de las Alabanzas de las Lengua Hebrea, Griega, Castellana y Valenciana* (1574) demana perdó al Senat: «... per haver passat aquesta obra del valencià al castellà; que per la mateixa causa haguí de passar la *Chronica de Valencia*, i el *Llibre de la Noblesa, Armes y Blasons*, i el *Llibre de recreació dels dies calorosos de juliol*, que després d'haver-los compilat, en la traducció de tots ells tinguí altre tant treball solament per fer-los comunicables a moltes altres Provincias», per bé que l'havia escrita en català perquè tots els qui parlen castellà: «... tornin a la seva llengua natural, que de la teta mamaren i no la deixin per cap altra del món, puix en la seva propietat a moltes excedeix». Com diu Joan Fuster: «Va redactar els originals en català i hagué de traduir-los per publicar-los».

6. Diego Romero Lucas parla de les edicions en català del segle XVI: «És molt destacable el fet que han desaparegut quasi totalment les obres literàries impreses en aquesta llengua [catalana], a excepció d'algun certamen poètic en honor de la mare de Déu o d'algun sant». I continua: «A més, ni tan sols es reimprimeixen les grans obres d'autors valencians de finals del segle XV i principis del XVI, que tan presents van estar en els orígens de la impremta valenciana: Joan Roís de Corella, sor Isabel de Villena, Jaume Roig o el Tirant lo Blanc».

7. Lluís del Milà a *Lo Cortesà* (1561) avisa: «... els castellans ens furten la llengua i les obres i les fan passar per seves».

8. L'editor de l'*Espill* recrimina que els llibres es tradueixin i se'n canviïn els títols i els noms dels autors (1531).

9. Onofre Almudèver al *Procés de les Olives* (1561) denuncia que es fan desaparèixer les obres dels clàssics valencians.

10. Martí de Viciana al *Llibre de la lloança de les llengües* (1574) exhorta els valencians a abandonar el castellà i a tornar al català.

11. Ximèn Peres de Lloris exposa com mor Llorenç Ferrandis en l'intent de publicar les obres del seu pare (1562).

12. Esteve Corbera a *Febo, el Troyano* (1576) denuncia les lleis que han permès que es perdessin els tresors literaris de l'Edat Daurada.

Una altra dada per als interessats és que l'intent de salvar la pressió del control i la prohibició fa que uns quants títols s'hagin imprès canviant el peu de pàgina, la ciutat i l'any d'impressió o bé que s'hagin imprès a l'estranger.

Miguel de Cervantes

1. Falsegen, al segle XVIII, la còpia de la partida de baptisme d'un tal Carvantes i decideixen que correspongui a la del Miguel de Cervantes. Ja tenim documentat Cervantes, procedent d'Alcalá de Henares, fill d'un pobre metge de poble que, en el

moment de la seva mort, només tenia tres llibres. La filla gran oficial de Miguel de Cervantes, Isabel de Saavedra, era analfabeta.

2. Cervantes va morir el 1616. L'any 1737 feia només 119 anys de la seva mort, però 100 anys després de morir, el seu primer i més documentat biògraf tampoc no sabia on havia nascut; o sí que ho sabia, i per això va escriure el seu pròleg-biografia el qual, però, ja va sortir retocat en la versió impresa.

3. L'any 1993 Andrés Trapiello diu de Cervantes: «És molt més el que n'ignorem que no el que en sabem». Assegura: «La pàtria de Cervantes ha estat, successivament, o al mateix temps, Alcázar de San Juan, Consuegra, Sevilla, Lucena, Madridejos, Herencia, Madrid, Toledo, Alcalá de Henares...».

Agustín González de Amezúa puntualitza: «De cap altra província d'Espanya ni dels seus habitants va escriure Cervantes tants i tan acolorits elogis, els quals tal vegada siguin alguna cosa més que un tòpic literari i responguin més aviat a records personals seus, a una íntima gratitud per esdeveniments ocorreguts en aquella ciutat o regió, de molt cars records per a ell, però que avui desconeixem totalment».

De València, n'exalta: «... la grandesa del seu lloc, l'amenitat del seu entorn i, finalment, tot allò que la fa formosa i rica sobre totes les ciutats, no només d'Espanya sinó de tota Europa». En lloa també: «... la formosa de les dones, la seva extremada netedat i graciosa llengua, amb què només la portuguesa pot competir per ser dolça i agradable». En conclusió, Francesc Martínez i Martínez opina que: «... un fill d'aquesta terra no en prodigaria lloances majors».

Per tot plegat, Américo Castro escriu: «És notable que la major atenció de Cervantes, i la seva simpatia, vagi cap a les regions no castellanes».

I Hans Rosenkratz en diu: «Cervantes era un verdadero español; pero el espíritu crítico que en él se albergaba, el genio reformador que le animaba eran ajenos a su patria».

Finalment, si Cervantes hagués estat català, se n'hagués pogut localitzar alguna mena de referència? Doncs, qui busca troba, i aquí la tenim. Andreu Bosch ens diu, al seu *Sumari* (1628), que entre els autors dels diversos regnes de Catalunya que «proven la innata fidelitat de la nació catalana», a més de Martínez del Vilar (aragonès), Lucio Marineo Sículo (sicilià), Mieres (català), Jerónimo Çurita (aragonès), el Pare Diago (aragonès), Beuter (valencià), i entre d'altres més, hi ha "Miquel de Cervantes".

Santa Teresa

Va ser abadessa? Sí. Fem-hi un petit esment ja que fa poc vàrem ser objecte de riota per exposar-ho. Al llibre *The Theosophist* (volum 17, pàgina 150), editat l'any 1896 per la Theosophical Publishing House, entre una llista de religiosos, es pot llegir el nom de Santa Teresa en els termes següents: «St. Theresa, Spanish Abbess». També s'hi fa esment al *Rondallari Català* de Pau Bertran i Bros, concretament a la rondalla número 51 que porta per títol *La caixeta de Santa Teresa* i comença així: «Diu que Santa Teresa no en tenia prou de ser abadessa i doctora; volia ser també confessora».

Tirant lo Blanc

Diego de Gumiel va editar el llibre *Tirant lo Blanc* en català a Barcelona l'any 1497. I el 1511, a Valladolid, en va publicar la versió castellana, *Tirante el Blanco*, que ací es reedita sense que hi figuri el nom del traductor o traductors. Igualment, en cap lloc de l'imprès de 1511, ni en la portada ni en el colofó, es fa constar que l'autor de la novel·la és Joanot Martorell ni s'hi menciona el continuador, Martí Joan de Galba. Per als lectors castellans, doncs, *Tirante el Blanco* va aparèixer com una novel·la anònima i com a tal l'havia de tenir Cervantes. I, el que és més greu, tampoc no es fa constar enlloc que és una traducció d'una altra llengua, de manera que, si no en conservéssim els tres exemplars de l'edició de València de 1490 i els dos exemplars (un molt incomplet) que es coneixen de la de Barcelona de 1497, fins i tot es podria arribar a sospitar que el text imprès el 1511 era l'original de la novel·la. Si més no, sembla sospitós... Per cert, de la versió castellana de Valladolid sembla que només hi ha un sol llibre imprès.

Àlex Sendra ja ens ha explicat més d'una vegada que totes les obres que ha llegit del Siglo de Oro responen al mateix patró de castellà, present a la pèssima traducció de *Tirant lo Blanc*, fins al punt que no n'ha pogut distingir un text castellà genuí.

Els estudis i la lògica ens diuen que s'han incorporat a la literatura castellana, d'una manera exagerada, una munió de vocables i expressions estrangeres al castellà que es veuen obligats a prohibir. Per tant, es fan traduccions precipitades del català al castellà, segurament dutes a terme per tècnics valencians-catalans, que per manca de coneixement generen el conflicte. Juan Ginavel demostra que el *Tirante el Blanco* de 1511 es va traduir de l'edició de *Tirant lo Blanc* de 1497 i comenta que és lògic, ja que l'editor de les dues edicions va ser la mateixa persona. Amb això, observant les incorreccions del traductor constatem que prenen unes formes determinades, i que aquestes formes concretes les podem trobar en totes les obres del Siglo de Oro. El llibre *Tirante el Blanco* demostra que el Siglo de Oro castellà s'ha fet a base de traduir obres del català.

I, per extensió, cadascuna d'aquestes traduccions dolentíssimes del català ens porta a un seguit de textos del Siglo de Oro, fet que ens permet confirmar que el robatori d'obres catalanes de l'època va ser enorme i que no es limita només a autors com Miguel de Cervantes, Santa Teresa de Jesús i Garcilaso de la Vega, ni a obres com *La Celestina*, *El Lazarillo de Tormes* o les obres de les Índies.

La Celestina

Josep Palau i Fabre sobre *La Celestina* va escriure que sembla: «... com si hagués estat escrita en un altre país o en una altra literatura». Només ens resta esmentar el llibre *La adulteración de La Celestina*, estudi analític de José Guillermo García Valdecasas, i ja no ens estendrem més.

Bé, ho deixo aquí perquè no hi ha temps ni tan sols per acomiadar-nos amb un *Fins aviat!* Tot el que he apuntat és un petit tast del que s'analitza, es compara i es discuteix per tal d'esbrinar la realitat que han adulterat per intentar un genocidi nacional i cultural, fet que hauria de tenir una resposta. Hi ha una consigna bàsica: tots

els ciutadans, els pobles i llurs cultures han de conèixer allò que han estat i el motiu pel qual se'ls ha amagat allò que han estat, sigui bo o dolent. Acabo amb un clam per tal que el que diem que és la nostra universitat esdevingui la *Universitat*, o sigui, l'espai del saber i del contrast a partir del qual puguem avançar pel camí del coneixement i el diàleg, camí que no s'entrecreui mai més amb el de violència.

Finalment, Joan Ventura, en el llibre de Henry Kamen *Del imperio a la decadencia. Los mitos que forjaron la España moderna*, troba una petita referència que li fa pensar que, efectivament, Castella no tindria una bona literatura a l'inici del segle XVI: «... y como sabéis la lengua castellana nunca ha tenido quien escriba con ella con tanto cuidado y miramiento cuanto sería menester».

Nota: Totes les referències són la síntesi de treballs publicats al web de l'INH, estudis de Jordi Bilbeny, Pep Mayolas, Lluís Batlle, Àlex Sendra, Felip Rodríguez, Cèlia Nadal, Carles Ortiz, Rafael Beltran, Joan Calsapeu, etc.